

Vagina Olena. Military Students' Psychological Support in the Learning Process of Higher Education Institution.

Summary.

In the article the author considers the problem of the military student's personality professional development in the studying process in higher school, as well as the issue of adaptation to educational and professional activities. It is noted that the future officers' training refers to those types of professional activities where there is intellectual and emotional stress in the learning environment or in the professional tasks' performance. Personal adaptability is the main essential character necessary for stress resistance of a professional's entire personality structure.

Subjective and objective criteria for the adaptation process' success in higher education institutions of different types are considered. It is noted that in the format of military education, social and psychological adaptation of the military students provides for both the young person's compliance with the requirements of the military educational institution and the personality development in a new environment, the realization of their abilities and needs. The social and psychological adaptation success of the military student will also be manifested in a favorable status in the team, confidence in their potential, positive mood, in mastering several social roles.

The correlation between the adequacy of the person's self-esteem, the effective development of relationships in the team, the ability to modern adjustment of behavioral strategy and the adaptation processes' success is emphasized.

The main provisions of the military students' psychological support concept in the learning process are reflected; the psychological service peculiarities on professional training of military students are revealed.

Key words: *psychological support; professional activity; adaptability; psychological service.*

Стаття надійшла до редколегії 26 листопада 2020 року

УДК 159.9.018

DOI [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2\(25\)-126-135](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(25)-126-135)

Віталій Панок,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1421-0554>

Надія Лунченко,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4926-7115>

Наталія Сосновенко,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5029-679X>

м. Київ

**БЕЗПЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ У ШКОЛІ:
РЕЗУЛЬТАТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Анотація.

Одним із завдань реформування школи є створення безпечного освітнього середовища, в якому учасники освітнього процесу відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя.

У цій статті, на основі теоретичного аналізу проблеми, авторами запропоновано власний погляд на поняття «безпечне освітнє середовище» й обґрунтовано критерії та показники емпіричного дослідження. За допомогою розробленого авторами опитувальника було проведено анкетування учнів і педагогів 10-ти закладів загальної середньої освіти з різних регіонів України. Метою опитування було

виявлення суб'єктивних уявлень учасників освітнього процесу про захищеність від різних видів психологічного насильства.

Результати дослідження показали, що для помітної кількості опитаних освітнє середовище не сприймається як безпечне. Зокрема, вчителі не почувають себе у безпеці від висміювання та образ з боку учнів і від ігнорування з боку колег. Учні не почуваються захищеними від висміювання, образ та ігнорування з боку однокласників та ігнорування, висміювання і приниження з боку вчителів. На основі отриманих результатів визначено можливості для профілактики випадків психологічного насильства та системного впливу на всіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище; види насильства; психологічне насильство; міжособистісна взаємодія; опитування; психологічний комфорт; захищеність учасників освітнього процесу.

Концептуальні засади реформування загальної середньої освіти зараховують освітнє середовище до дев'яти ключових компонентів, що разом формують формулу Нової української школи [6]. Передбачається, що освітнє середовище забезпечує необхідні умови, засоби та технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні освітнього закладу. Значущість питання створення відповідного освітнього середовища підкріплюється «Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» схваленою Указом Президента України від 25 травня 2020 р. № 195/2020 [10].

Освітнє середовище дослідники розглядають у різних аспектах: розвивальне освітнє середовище (І. Карабаєва, О. Савченко, В. Рубцов, С. Смолюк), психологічно-безпечне середовище (І. Баєва і Л. Гаязова, О. Єлісеєва, О. Лактіонова, Т. Цюман), інформаційно-безпечне освітнє (Л. Найдюнова, Г. Грачев, В. Лепський, Т. Кабаченко), екологічно-безпечне освітнє середовище (Є. Алісов, В. Панов, С. Совгіра), здоров'язбережувальне освітнє середовище (Т. Бережна, О. Волошин, Н. Карленко), фізично-безпечне освітнє середовище (P. Barrett, F. Davies, B. Cleveland, K. Fisher) [2; 4; 7; 11–16].

Науковці О. Болотнікова, І. Нерокіна, А. Опшкіна визначають освітнє середовище як «систему освітніх умов, необхідних для практичної реалізації певної освітньої технології та місії певного освітнього закладу, включаючи просторово-предметні умови, систему міжособистісних (соціально-психологічних) взаємовідношень між суб'єктами освітнього процесу і простір різноманітних видів діяльності, необхідних для соціалізації учнів, відповідно до вікових особливостей розвитку та індивідуальних інтересів учнів» [8].

Так, С. Смолюк приєднується до трактування поняття освітнього середовища О. Ярошинською, як цілісно організованої системи умов. Дослідники підкреслюють, що певні умови забезпечують активну взаємодію суб'єктів освітнього процесу в межах освітнього простору закладу [11; 14].

Зокрема О. Керницький розглядає освітнє середовище як педагогічний феномен, до складу якого належать такі фактори, що з'являються як цілеспрямовано створювані й спонтанні умови взаємодії особистості, що розвивається і об'єктивного світу освітнього закладу [5]. Натомість Т. Алексєєва визначає освітнє середовище, як сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної і активної особистості та реалізацію її творчого потенціалу [1].

Огляд показує, що науковці розглядають освітнє середовище як систему або сукупність різних психолого-педагогічних, організаційних умов та факторів зовнішнього середовища. Базовим вважають визначення навчального/освітнього середовища, сформульоване В. Биковим у 2004 році. Його суть полягає в тому, що «навчальне середовище – це штучно побудована система, структура, складники якої створюють необхідні умови для досягнення цілей освітнього процесу» [3]. Використовуючи визначення освітнього середовища В. Бикова та враховуючи погляди інших дослідників, під освітнім середовищем ЗЗСО будемо вважати *штучно побудовану систему педагогічних, психологічних, організаційних умов, які спрямовані на забезпечення реалізації мети освітнього процесу ЗЗСО, зокрема всебічного розвитку, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві, має прагнення до самовдосконалення та здобуття освіти впродовж життя, готова до самореалізації* тощо.

Суб'єктивно безпечність освітнього середовища («психологічний комфорт») у ЗЗСО виражається у почутті захищеності від негативних аспектів міжособистісного спілкування – образ, булінгу, приниження, агресії тощо, яке переживають всі учасники освітнього процесу (педагогічні працівники, учні, батьки).

У нашому дослідженні ми ґрунтувалися на тому, що захищеність в освітньому середовищі – це оцінювання відсутності насильства в його формах для всіх учасників освітнього простору, зокрема від таких форм насильства, як публічне приниження, образи, висміювання, погрози, цькування, ігнорування.

Дослідження проводилось у січні–лютому 2020 р. в 10-ти ЗЗСО з п'яти областей: Дніпропетровської, Львівської, Одеської, Чернігівської та Харківської в рамках Всеукраїнського експерименту «Формування гуманістичних відносин між учасниками освітнього процесу шляхом упровадження моделі “Мирна школа” на 2019–2022 роки», що здійснюється Українським НМЦ практичної психології і соціальної роботи за підтримки ГО «Інститут миру і порозуміння», Програмного офісу forum ZFD в Україні (Forum Civil Peace Service-Ukraine) та Громадянської служби миру Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

Загальна кількість респондентів – 1135 осіб, з-поміж яких, педагогічних працівників – 309 осіб, учнів – 826 осіб.

Щодо учнів, то в опитуванні брали участь 389 хлопців, що складає 47,1 % від загальної кількості, та 437 дівчат – 52,9 %. Гендерний поділ характеризує заклади освіти, у яких проводилось опитування. Віковий поділ учнів, які відповідали на питання анкети, представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Поділ респондентів учнів за віком

Вік	Кількість учнів	
	осіб	%
11 років	2	0,2
12 років	89	10,8
13 років	200	24,2
14 років	205	24,8
15 років	160	19,4
16 років	133	16,1
17 років	36	4,4
18 років	1	0,1
Усього	826	

Серед педагогічних працівників в опитуванні брали участь переважно жінки – це 86,7 %, чоловіки – 13,3 %. Така кількість зумовлена особливостями професії та реаліями сучасних шкіл.

Середній педагогічний стаж респондентів складає 21 рік і відсотковий поділ наведено в рисунку 1.

Це означає, що ці респонденти мають досконало володіти методиками виховної роботи з учнями та методиками діяльності з батьками, періодично здійснювати підвищення кваліфікації в цьому напрямі професійної діяльності, а також повинні мати необхідні професійні зв'язки для обміну досвідом.

З метою виявлення суб'єктивних уявлень про захищеність учасників освітнього процесу від різних видів психологічного насильства було розроблено два опитувальники: для учнів основної та старшої школи, а також для педагогічних працівників. Опитування проводилось анонімно. Деякі питання (зокрема, і про захищеність від психологічного насильства) в анкетах для учнів і в анкетах для вчителів були ідентичними.

Результати емпіричного дослідження та їх обговорення.

Шкали відповідей для респондентів на питання анкети були різними: «повністю незахищеним», «незахищеним», «захищеним», «повністю захищеним» та «важко відповісти». У процесі аналізу даних ми об'єднали варіанти відповідей «повністю незахищеним» і «незахище-

ним» в одну категорію і розглядали як відповідь «незахищеним», а відповідь «захищеним» і «повністю захищеним» в іншу категорію та розглядали як відповідь – «захищеним».

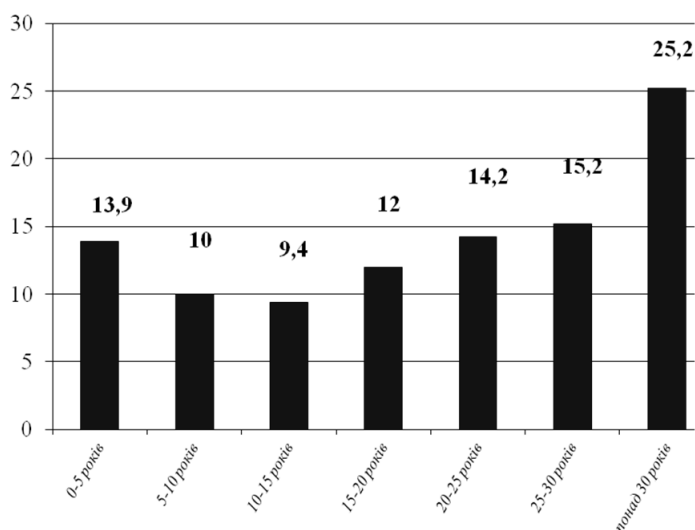

Рис. 1. Педагогічний стаж учителів, які брали участь в опитуванні (у %)

Спочатку представимо аналіз відповідей учнів.

Так, 70,9 % учнів/учениць вважають себе захищеними у закладі освіти від публічного приниження з боку однокласників (показник коливається від 80,6 % до 65,8 %). Разом з тим, у середньому 12,3 % учнів/учениць вважають себе незахищеними (від 15,3 % до 8,5 %). Ще 16,8 % опитаних вагаються відповісти на це запитання (від 22,3 % до 9 %).

Що стосується публічного приниження з боку вчителів, то 72,2 % учнів/учениць вважають себе захищеними від певного виду насилля в школі (показники від 83,7 % до 54,7). Необхідно відмітити, що 11,8 % респондентів вважають себе незахищеними від публічного приниження (значні коливання показників від 25,7 % до 6,3 %). 16,1 % здобувачів освіти дали відповідь «вагаюсь відповісти» (від 21,2 % до 8,2 %).

Показник захищеності від образ з боку однокласників доволі високий. У середньому – 63,4 % від опитаних. Коливання показника від 71 % до 54,7 %. Незахищеними від образ однокласниками вважають себе 17,6 % опитаних. Не змогли дати відповідь приблизно 19 %.

Від образи з боку вчителів вважають незахищеними себе 11 % учнів/учениць (коливання показників від 24,8 % до 6,1 %). Водночас 71,5 % учнів відчувають себе захищеними від образ (від 81,6 % до 48,7 %). Важко відповісти на це питання було 17,5 % респондентів.

Від висміювання з боку однокласників потерпає доволі багато опитаних. Про такі наслідки психологічного насилля вказали в середньому 19,2 % респондентів (від 22,3 % до 10,3 %). Відчувають захищеними себе від висміювання у закладі освіти в середньому 63 % по вибірці (від 75,5 % до 52,3 %). Не змогли дати відповідь 17,9 % учнів/учениць (від 8,2 % до 27,7 %).

Від висміювання з боку вчителів вважають себе захищеними 75,3 % учнів/учениць (показники різняться від 84,2 % до 59,4 %). Незахищеними від фактів висміювання відчувають себе в середньому 11,9 % респондентів (від 21,2 % до 5,1 %). 12,9 % учнів відповіли «вагаюсь відповісти» (від 19,5 % до 6,1 %).

Про незахищеність від погроз з боку однокласників заявили в середньому 12,8 % опитаних (від 7,7 % до 22,7 %). Майже такий самий відсоток, а саме 12,5 %, учнів/учениць уникли відповіді на це питання. Більшість учнів (74,5 %) є, на їхню думку, захищеними від погроз з боку однокласників (показники від 83,8 % до 68,3 %).

Від погроз з боку вчителів потерпають на думку респондентів у середньому 10,3 % опитаних учнів (від 16,7 % до 3,8 %). 79,4 % учнів/учениць почуваються захищеними та в середньому 10 % по вибірці ухилились від відповіді.

63,4 % учнів/учениць у закладах освіти відчують себе захищеними від ігнорування з боку однокласників (розбіжність показників від 70,9 % до 54,3 %). 17,1 % респондентів вказують на незахищеність від ігнорування з боку однокласників (від 26,7 до 8,4 %). Дещо більше від попереднього показника, а саме, 19,4 % респондентів відмітили «вагаюсь відповісти» (від 23,5 % до 17,5 %).

Що стосується ігнорування з боку вчителів, то 68,3 % учнів вважають себе захищеними під час освітнього процесу (від 82,5 % до 50 %). У 14 % випадків учні/учениці стикаються з ситуацією ігнорування з боку вчителів (показники різняться від 23,3 % до 6,3 %). Варіант відповіді «вагаюсь відповісти» зустрічається у 17,7 % випадків (від 26,7 % до 11,9 %).

Цькування – це поширена проблема в сучасному українському суспільстві і найгостріше вона постає в освітньому середовищі.

Від цькування з боку однокласників відчують себе захищеними у середньому 71 % респондентів (показник коливається від 80,6 % до 65,3 %). Відчують себе незахищеними та вагаються відповісти по 14,5 % респондентів.

Щодо цькування з боку вчителів, то 77,8 % учнів/учениць вважають захищеними себе у своїх закладах освіти (показники від 86,9 % до 69,5 %). Достатньо низький показник цькування з боку вчителів засвідчують своїми відповідями учні, а саме 9 % респондентів (від 14,4 % до 2,3 %). Водночас 13,3 % опитаних ухилилися від відповіді на це питання (від 18,2 % до 8,5 %).

Проаналізуємо те, наскільки захищеними почувають себе педагогічні працівники у закладі освіти.

Одразу необхідно зауважити, що в середньому від 14,9 % до 26,3 % (подекуди цей показник сягає 50 %) учителі на питання цього блоку дали відповідь «вагаюсь відповісти», а інакше кажучи – відмовилися відповідати. Ми можемо припустити, що вчителі мають страх перед усвідомленням того, що зі значною ймовірністю вони в повсякденній професійній діяльності стикаються з різними формами психологічного насилля та не відчують себе в безпеці на робочому місці. Ця невпевненість у своєму професіоналізмі є знаковим показником труднощів у міжособистісному спілкуванні з учнями.

Що стосується публічного приниження, то вчителі майже однаково почувають себе психологічно захищеними як від колег (72,8 %), так і від адміністрації (71,2 %). Дещо нижчий показник відчуття захищеності від учнів. Він становить 60,7 % (показник коливається від 72,8 % до 50 %). Найбільш незахищеними вчителі відчуються від публічного приниження під час спілкування з учнями. Це показник охоплює 17,2 % випадків (від 37,6 % до 4,5 %). Що стосується колег, то респонденти відчуються незахищеними щодо публічного приниження у 7,8 % (від 22,7 % до 0 %). Майже такий же відсоток (10,1 %) займають відповіді опитаних щодо захищеності у випадках з адміністрацією.

Образи в закладах освіти стали досить поширеним явищем. Це підтверджують і результати нашого дослідження. П'ята частина (20,9 %) вчителів стверджує, що почуваються незахищеними від образ з боку здобувачів освіти (показники коливаються від 43,8 % до 5 %). У міжособистісному спілкуванні образи вчителів зустрічаються значно рідше. Так, 9,4 % респондентів відчуються незахищеними від образ колег (від 22,7 % до 0) та 7,8 % – від образ із боку адміністрації (показники аналогічні з попередніми). Доволі оптимістичною виглядає ставлення вчителів до захищеності від образ з боку колег та адміністрації. Майже три четвертих (72,4 %) опитаних вчителів вважають себе захищеними. Значно менший показник щодо захищеності від образ з боку учнів. Він містить 58,5 % (від 80 % до 43,8 %).

Однією з форм психологічного насилля є висміювання. 17,2 % вчителів відчуються незахищеними від висміювання з боку учнів (від 37,6 % до 3,6 %). Зустрічається висміювання і в педагогічних колективах. У середньому 7,2 % вчителів відчуються незахищеними від висмі-

ювання з боку колег та 5,8 % – з боку адміністрації. Показовим є той факт, що певна кількість учителів вказують на відсутність відчуття захищеності від висміювання у спілкуванні один з одним.

Щодо *погроз*, то ситуація в закладах освіти аналогічна як і з попередніми видами психологічного насилля. У середньому 78,3 % (88,8 % у до 71,9 %) респондентів вважають себе захищеними від погроз з боку колег і майже така сама кількість (75,9 %) – з боку адміністрації. Разом з тим, 15,3 % вчителів відчуються незахищеними від погроз з боку учнів (від 43,8 % до 4,3 %).

Ігнорування є одним із видів емоційної маніпуляції. Як показують результати нашого дослідження, такі випадки зустрічаються як в учнівських колективах, так і в педагогічних колективах закладів освіти, які брали участь в опитуванні. Лише дещо більше половини (53,9 %) відчуються захищеними від ігнорування з боку учнів (від 72,8 % до 43,8 %). Так, 63,7 % респондентів відчують себе захищеними від ігнорування з боку колег (від 78,6 % до 41,7 %). Що стосується адміністрації, то 67,2 % респондентів відчуються захищеними від ігнорування з її боку (від 87,5 % до 47,2 %).

Цькування в школі, як і в будь-якому іншому місці, – це результат поділу групи на «свій»/«чужий».

Щодо ситуації із *цькуванням* у закладах освіти, респонденти, які брали участь в опитуванні, то 66,6 % вчителів відчуються захищеними від такого виду насилля з боку учнів (від 80 % до 43,8 %). Зокрема 73,7 % респондентів відчуються захищеними від цькування з боку колег (від 91,6 % до 58,8 %) та в середньому така сама кількість з боку адміністрації.

Закінчуючи опис отриманих результатів, ми порівняли наскільки співпадають думки вчителів і учнів кожного з ЗЗСО, які брали участь в опитуванні, відносно оцінювання захищеності від образ (*рис. 2*).

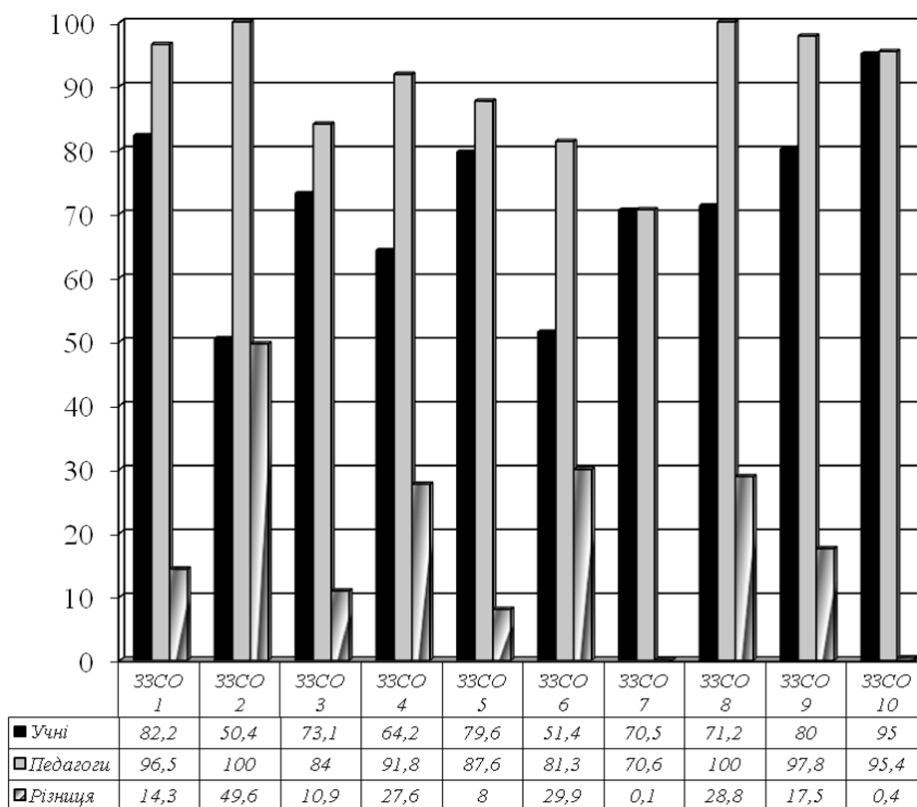

Рис. 2. Показник відчуття захищеності від образ: учителі від учнів, учні від учителів (у %)

Порівнюючи дані можемо бачити в яких закладах освіти комунікація між учителями і учнями налагоджена, існує взаєморозуміння і спільне бачення проблем, а в яких – подібного немає або існують певні бар'єри в процесі спілкування. Так, до першої категорії можна зарахувати заклади освіти № 7 і 10, а заклади, які мають проблеми у взаєминах учнів і вчителів, це – № 2, 6, 8. В останніх різниця між оцінюваннями захищеності від образ коливається від 30 до 50 %. Зрозуміло, що за умов неналагодженої комунікації зростає ймовірність конфліктів і психологічного насильства у вигляді образ, принижень, ігнорування тощо.

Таким чином, для того, щоб створити безпечне освітнє середовище, кожен учасник освітнього процесу повинен мати уявлення не лише про те, що вважається насильством, а й про те, як мінімізувати ризики та небезпеки, і в результаті, створити умови для внутрішньої безпеки та безпеки навколо себе.

Головними характеристиками процесу взаємодії всіх учасників освітнього середовища є особистісно-довірливе спілкування, а його відсутність спричиняє досить негативні наслідки. Зокрема, як ми з'ясували за результатами обробки даних, що в учнівських і педагогічних колективах закладів освіти суб'єкти освітнього процесу не відчують себе захищеними від публічного приниження, образ, висміювання, погроз, ігнорування, цькування.

Найбільш незахищеними себе вважають учні/учениці від висміювання однокласниками (19,7 %), від образ з боку однокласників відчуються незахищеними 17,6 % та 17,1 % – від ігнорування. У взаємовідносин «учень – учитель» найбільш виразно спостерігається відчуття незахищеності учнів від ігнорування з боку вчителів (14 %), висміювання з боку вчителів (11,9 %) та приниження (11,8 %).

Аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновки і про наявність проблем у спілкуванні «вчитель – учитель» та «вчитель – адміністрація закладу освіти». Найбільш незахищеними відчують себе вчителі від ігнорування колегами (10 %), від образ колегами (9,4 %), від цькування та приниження колегами (7,8 %).

Також на увагу заслуговують проблеми спілкування у площині «учень – учитель» в контексті відчуття себе незахищеним саме вчителя. Кожен п'ятий вважає себе незахищеним від образ з боку учнів, а 19,8 % – від ігнорування з боку учнів та по 17,2 % – від приниження і висміювання з боку учнів. Уявімо собі як важко працювати таким учителям.

Відчуття незахищеності в учасників освітнього процесу не сприяє формуванню сприятливого соціально-психологічного клімату школи, бажанню вчителів творчо підходити до проведення занять/заходів, виявляти ініціативу та бути готовими до інноваційних змін. Фактор незахищеності, впливає на:

- соціально-контактну частину освітнього середовища (соціально-психологічний клімат, що може «гальмувати» процеси змін та ефективний саморозвиток особистості);
- інформаційну частину освітнього середовища (традиції, правила особистої та суспільної безпеки, комунікативні процеси);

- «соматичну частину» освітнього середовища (збільшення кількості лікарняних, що спричиняє відсутність учителів під час навчального процесу, вимушені заміни занять іншими вчителями, можливо непрофільних предметів). Це може негативно впливати на якість і результати освітньої діяльності.

Попри масштабність і складність проблеми, заклади освіти мають значні можливості для профілактики насильства та системного впливу на всіх учасників освітнього процесу, щоб сформувавши модель поведінки, яка заснована на взаємній повазі, а також не допустити випадків насильства в міжособистісних взаєминах і спільній діяльності здобувачів освіти.

Використані літературні джерела

1. Алексеева Т.В. Психологічна характеристика освітнього середовища як чинника розвитку відповідальності майбутнього фахівця. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія.* 2013. Том X. Вип. 25. С. 26–37.

2. Баева И.А., Гаязова Л.А. Психологическая безопасность образовательной среды школы и ее психолого-педагогическое сопровождение. *Психологическая наука и образование*. 2012. № 3. URL: <http://psyedu.ru/journal/2012/3/3015.phtml>.

3. Биков В.Ю. Навчальне середовище сучасних педагогічних систем. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. 2004. Вид. IV. С. 59–80.

4. Карабаева І.І. Сучасні підходи до понятійно-термінологічного забезпечення процесу створення розвивального освітнього середовища ДНЗ. *Вісник Інституту розвитку дитини*. 2014. Вип. 31. С. 129–134. (Серія: «Філософія, педагогіка, психологія»).

5. Керницький О.М. Освітнє середовище вищого навчального закладу як педагогічний феномен. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2013. № 38–39. С. 43–50.

6. Концепція нової української школи. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

7. Лактионова Е.Б. Основные подходы к проблеме рисков в образовательной среде. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. 2008. № 10 (52). С. 41–54.

8. Непрокина И.В., Болотникова О.П., Ошкина А.А. Безопасная образовательная среда: моделирование, проектирование, мониторинг: учеб. пособие. Тольятти : Изд-во ТГУ, 2012. 92 с.

9. Furman O., Shandruk S., Gerasymova E., Panok V., Vasyukiv O., Lukashuk M. Psychological and Educational Support of Students' Self-regulation Development. *International Journal of Management (IJM)* Vol. 11. Issue 4, April 2020, P. 326–338.

10. Про Національну стратегію розбудови безпечної і здорового освітнього середовища у новій українській школі : Указ Президента України від 25.05.2020 р. № 195/2020. *Урядовий кур'єр*. 2020. 26 трав. (№ 98).

11. Смолюк С.В. Організаційно-педагогічні умови становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Луцьк, 2017. 277 с.

12. Совгіра С.В., Гончаренко Г.Є. Проблеми екологічної безпеки як основи життєдіяльності особистості в освітньому середовищі. *IV Всеукраїнські наукові читання пам'яті Сергія Терещука: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Миколаїв, 23–24 квіт. 2015 р.)*. Миколаїв. 2015 С. 205–208.

13. Цюман Т.П., Бойчук Н.І. Кодекс безпечної освітнього середовища: метод. посіб. Київ. 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>.

14. Ярошинська О. Ступінь розробленості проблеми створення освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у психолого-педагогічній літературі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2014. Ч. 2. С. 429–441.

15. Cleveland B., Fisher K. The evaluation of physical learning environments: a critical review of the literature. *Learning Environments Research*. 2014. Vol. 17 (1), P.1–28. doi: 10.1007/s10984-013-9149-3

16. Barrett P., Davies F., Zhang Y., Barrett L. The impact of classroom design on pupils' learning: Final results of a holistic, multi-level analysis. *Building and Environment*. 2015. Vol. 89. P. 118–133. doi: <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2015.02.013>.

References

1. Aleksieieva, T.V. (2013). Psykholohichna kharakterystyka osvitnoho seredovishcha yak chynnyka rozvytku vidpovidalnosti maibutnoho fakhivtsia [Psychological characteristics of the educational environment as a factor in the development of responsibility of the future specialist]. *Aktualni problemy psykholohii – Actual problems of psychology*. 25, P. 26–37.

2. Baeva, Y.A., & Haiazova, L.A. (2012). Psykholohycheskaia bezopasnost obrazovatelnoi sredyi shkoly i eyo psykholoho-pedahohycheskoe soprovozhdenye [Psychological safety of the educational environment of the school and its psychological and pedagogical support]. *Psykholohycheskaia nauka y obrazovanye – Psychological science and education*. 3. Retrieved from: <http://psyedu.ru/journal/2012/3/3015.phtml>.

3. Bykov, V.Yu. (2004). Navchalne seredovyshe suchasnykh pedahohichnykh system. [Learning environment of modern pedagogical systems]. *Profesiina osvita: pedahohika i psykholohii – Vocational education: pedagogy and psychology*. 4, P. 59–80.
4. Karabaieva, I.I. (2014). Suchasni pidkhody do poniatiino-terminolohichnoho zabezpechennia protsesu stvorennia rozvyvalnoho osvitnoho seredovyscha DNZ [Modern approaches to the conceptual and terminological support of the process of creating a developmental educational environment of secondary schools. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny – Bulletin of the Institute of Child Development*.
5. Kernytskyi, O.M. (2013). Osvitnie seredovyshe vyshchoho navchalnoho zakladu yak pedahohichni fenomen [Educational environment of higher education as a pedagogical phenomenon]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education*. 39, P. 43–50.
6. *Kontseptsiiia novoi ukrainskoi shkoly. MON Ukrainy [The concept of a new Ukrainian school. Ministry of Education and Science of Ukraine]*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
7. Laktyonova, E.B. (2008). Osnovnyie podkhody k probleme ryskov v obrazovatelnoi srede. *Yzvestyia Rossyiskoho hosudarstvennogo pedahohicheskoho unyversyteta im. A. Y. Hertsenyana. [Basic approaches to the problem of risks in the educational environment. News of the Russian State Pedagogical University. A.I. Herzen]*. 10 (52), P. 41–54.
8. Neprokina, I.V., Bolotnikova, O.P., & Oshkina, A.A. (2012). *Bezopasnaya obrazovatel'naya sreda: modelirovaniye, proektirovaniye, monitoring : ucheb. posobie. Tolyatti [Safe educational environment: modeling, design, monitoring: tutorial]*. Togliatti: TSU Publishing House, 92.
9. Furman, O., Shandruk, S., Gerasymova, E., Panok, V., Vasylykiv, O., & Lukashuk, M. (2020). Psychological and Educational Support of Students' Self-regulation Development. *International Journal of Management*. Vol. 11, Issue 4. P. 326–338.
10. Pro Natsionalnu stratehiyu rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyscha u novii ukrainskii shkoli : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.05.2020 r. [About the National Strategy for Building a Safe and Healthy Educational Environment in the New Ukrainian School: Decree of the President of Ukraine from 25.05.2020 № 195/2020].
11. Smoliuk, S.V. (2017). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy stanovlennia rozvyvalnoho osvitnoho seredovyscha v systemi pochatkovoї osvity Ukrainy (kinets XX – pochatok XXI st.) [Organizational and pedagogical conditions of formation of the developmental educational environment in the system of primary education of Ukraine (end of XX – beginning of XXI century)]. *Extended abstract of candidate's thesis*.
12. Sovhira, S.V., & Honcharenko, H.Ie. (2015). Problemy ekolohichnoi bezpeky yak osnovy zhyttiedialnosti osobystosti v osvitnomu seredovyschi [Problems of ecological safety as a basis of vital activity of the person in the educational environment]. *IV All-Ukrainian scientific readings in memory of Serhiy Tereshchuk*. Mykolaiv, P. 205–208.
13. Tsiuman, T.P., & Boichuk, N.I. (2018). *Kodeks bezpechnoho osvitnoho seredovyscha [Code of safe educational environment]*. Kyiv. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>.
14. Yaroshynska, O. (2014). Stupin rozroblenosti problemy stvorennia osvitnoho seredovyscha profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly u psykholoho-pedahohichnii literaturi [The degree of elaboration of the problem of creating an educational environment for the professional training of future primary school teachers in the psychological and pedagogical literature]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho unyversytetu imeni Pavla Tychyny – Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna*. 2. P. 429–441.
15. Cleveland, B., & Fisher, K. (2014). The evaluation of physical learning environments: a critical review of the literature. *Learning Environments Research*. Vol. 17 (1), P. 1–28. doi: 10.1007/s10984-013-9149-3.
16. Barrett, P., Davies, F., Zhang, Y., & Barrett, L. (2015). The impact of classroom design on pupils' learning: Final results of a holistic, multi-level analysis. *Building and Environment*. Vol. 89. P. 118–133. doi: <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2015.02.013>.

Panok Vitalii, Lunchenko Nadiia, Sosnovenko Nataliia. Safe School Environment: Psychological Research Results.

Summary.

One of the school reform tasks is to create a safe educational environment in which participants in the educational process will feel physical, psychological, informational, and social security, comfort, and well-being.

Authors of this article, based on a theoretical problem analysis, propose their own view on the “safe educational environment” concept and substantiate the empirical research criteria and indicators.

With the help of the authors' developed questionnaire, a students' and teachers survey of 10 secondary schools from different Ukraine regions was conducted. The survey purpose was to identify participants' subjective perceptions in the educational process about protection from various types of psychological abuse.

The study results showed that the educational environment is not perceived as safe for a significant number of respondents. In particular, teachers do not feel safe from students' ridicule and insults and are ignored by colleagues. In turn, students do not feel protected from ridicule, insults, and neglect by classmates and from ignoring ridicule, and humiliation by teachers.

Based on the obtained results, opportunities for the psychological violence cases' prevention and systemic influence on all participants in the educational process have been identified.

Despite the problem scale and complexity, educational institutions have significant opportunities to prevent violence and systemic influence at all participants in the educational process, to form a behavior model based on mutual respect, and to prevent violence in interpersonal relationships and joint students' activities.

Key words: *safe educational environment; violence types; psychological abuse; interpersonal interaction; surveys; psychological comfort; participants' security in the educational process.*

Стаття надійшла до редколегії 6 листопада 2020 року

УДК: 37.04

DOI [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2\(25\)-135-143](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(25)-135-143)

Ірина Якімова,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5369-7230>

Анастасія Баханська,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0359-2569>

м. Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ДО ЗЗСО

Анотація.

У статті розглянуто поняття «адаптація», «шкільна адаптація». Представлено особливості когнітивної й емоційно-вольової сфер обдарованих дітей. Встановлено, що обдаровані діти потребують особливої уваги вчителя та спонукають його до творчої організації освітнього процесу. Узагальнено головні дослідження з емоційно-вольової саморегуляції. У статті зазначено, що діти з високим рівнем інтелекту демонструють кращу ефективність саморегуляції, ніж діти з середнім рівнем інтелекту, але потребують уваги з боку належного вираження власних емоцій. Представлено результати експериментального дослідження з теми адаптації учнів початкових класів з урахуванням показників емоційного фону, працездатності, здатності до диференціації